

организации управления Галичиной, охарактеризованы основные направления деятельности Временного русского военного генерал-губернаторства в сфере народного образования, которое подлежало полной русификации.

Ключевые слова: Первая мировая война, военный генерал-губернатор, Галичина, Россия, Австро-Венгрия, образование, оккупация, русификация.

Lozynska Iryna. The activity of the Temporal Russian Military General Governorship in the sphere of education (august 1914 – may 1915). In the article we have considered the problems of education at the time when Halychyna was under the Russian occupation in the years of the First World War. We have investigated the question of the management of Halychyna, characterized the basic directions of the work of the Temporal Russian military general governorship in the field of people's education which underwent complete Russification.

Key words: the First World War, Military General Governorship, Halychyna, Russia, Austria-Hungary, education, occupation, Russification.

УДК 947. 04 “1896 – 1944”

М 42

Оксана МЕДВІДЬ

УЧАСТЬ ДМИТРА ПАЛІЇВА У ЛИСТОПАДОВІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1918 – 1919 рр.

У статті простежено процес формування суспільно-політичних поглядів Д.Палієва на тлі соціально-економічного і політичного життя Західної України початку ХХ ст. Показано його участь як організаційного референта у роботі Військового комітету у Львові, висвітлено його військово-організаційну діяльність у період становлення Збройних сил ЗУНР і УНР 1918 – 1919 рр.

Ключові слова: Дмитро Палієв, легіон УСС, Галицька армія, національно-визвольний рух.

Визвольні змагання українського народу першої половини ХХ ст. висунули із середовища національно свідомої інтелігенції тисячі відомих громадсько-політичних і військових діячів, яких революція 1917 – 1920 рр., а згодом національно-визвольна боротьба міжвоєнного часу і рух Опору 40-х років поставили в епіцентр державотворчих битв за незалежність і соборність України. Однак тоталітарний режим СРСР довгі десятиліття намагався викоренити із суспільної свідомості історичну пам'ять, прагнучи спотворити образ українських державотворців новітньої доби – Михайла Грушевського, Симона Петлюри, Павла Скоропадського, Євгена Петрушевича та ін. Особливо затушовувалися життєвий шлях і політична біографія діячів праворадикального спрямування, яких трактовано “буржуазними націоналістами”.

Однією з найбільш яскравих та складних постатей в українському національно-визвольному русі першої половини ХХ ст.

© Медвідь Оксана, 2011

є Дмитро Паліїв (1896 – 1944) – старшина легіону Українських січових стрільців і Галицької армії, а наприкінці 30-х років ХХ ст. – фундатор і лідер праворадикального Фронту національної єдності у Західній Україні. Однак його діяльність ще не знайшла об'єктивного висвітлення в історичній літературі. Він досі залишається загадковою постаттю в українському політичному бомонді.

В історіографічному масиві Українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. дуже мало спеціальних праць, присвячених військовим діячам національних військових формувань – легіону Українських січових стрільців (1914 – 1918) і Галицькій армії (1918 – 1920). Найбільше конкретно-історичної інформації про фронтові дороги Д.Паліїва у складі легіону УСС і Галицької армії, його участь у Листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. містять військово-історичні нариси й мемуарно-аналітичні публікації діячів ЗУНР, генералів, старшин і стрільців легіону УСС та Галицької армії, почасти Армії УНР [1], [3], [6]. На сучасному етапі розвитку української історіографії з'явилися перші узагальнювальні праці з історії визвольних змагань першої чверті ХХ ст., українського січового стрілецтва та Галицької армії, у яких показано участь Д.Паліїва в політичному і громадсько-культурному житті Галичини першої половини ХХ ст. Зокрема, В.Гордієнко висвітлив участь Д.Паліїва у роботі Центрального військового комітету при підготовці повстання 1 листопада 1918 р. у Львові [2]; М.Литвин і К.Науменко показали початок його бойового шляху у складі легіону УСС [7]; С.Макарчук схарактеризував діяльність Д.Паліїва на посаді помічника військового міністра ЗУНР Д.Вітовського [9]. Однак зазначені публікації далеко не вичерпують порушеної проблеми.

Мета цієї статті – на основі нових історичних фактів висвітлити участь Д.Паліїва в організаційній роботі Військового Комітету у Львові, показати його роль у боротьбі галицьких українців за національно-державну незалежність.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. національно-визвольний рух у Східній Галичині набув нової якості – услід за численними громадсько-культурними і парамілітарними товариствами (“Просвіта”, “Сокіл”, “Січ”) з'явилися перші українські полі-

тичні партії, які перебравли лідерство цього руху в греко-католицького священництва. Власне греко-католицька церква та її послы у Галицькому сеймі у 60 – 90-х роках ХІХ ст. були ініціаторами більшості національно-патріотичних ініціатив галицьких українців. Отож, не дивно, що в родинах греко-католицьких парохів виховалося десятки відомих українських політиків і військовиків кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Серед них був і Дмитро Паліїв – відомий військово-політичний діяч Визвольних змагань 20 – 40-х років ХХ ст.

З початком Першої світової війни сімнадцятилітній Д.Паліїв у складі сотні В.Дідушка пішов на фронт, брав активну участь у бойових діях у Карпатах. У листопаді 1914 р. Д.Паліїва доправили до школи запасу в Єгендорфі, яку він закінчив у ранзі підхорунжого. У цей час у Росії відбулася Лютнева революція. На початку березня 1917 р. революційна хвиля охопила Київ. Утворилася Центральна Рада, яка взяла курс на відродження державної незалежності України. Її діяльність активізувала національно-визвольний рух на західноукраїнських землях.

У вересні у Львові створено таємну старшинську організацію – Військовий комітет – у складі поручника І.Рудницького, четарів О.Каравана, Л.Огоновського, хорунжих І.Ватрана, М.Бараника, студента В.Полянського. Згодом до них приєдналися поручник Т.Мартинець та поручник В.Герасимович. 12 жовтня до комітету увійшли делегати від Українських січових стрільців: четар доктор В.Старосольський, сотник доктор Н.Гіряк і підхорунжий Дмитро Паліїв [8, 52].

12 жовтня 1918 р. відбулося засідання Військового комітету, про яке Дмитро Паліїв згадував: “На засідання йшов я в переконанню, що ЦВК працює, як правдивий штаб, перед яким таке велетенське завдання. Яке ж було моє здивування, коли я почув теоретичні балачки про потребу праці. Я зголосився з пропозицією, що виготовлю на найближче засідання проект праці Ц.В.К., на що всі радо погодилися. 14 жовтня ми знову зійшлися на засідання. Мій організаційний проект прийнято. Вирішено приступити до фактичної організації тих військових частин у Львові, в яких були українці, а край поділено на округи і вирішено для кожної округи створити Окружну команду” [10, 25].

Певна плановість і цілеспрямованість у роботі ЦВК з'являється тільки 14 жовтня. На цьому засіданні вирішено запросити на посаду організаційного референта Комітету політика і письменника Осипа Назарука. Але він від пропозиції відмовився. ЦВК змушений був реалізацію плану доручити 15 жовтня 1918 р. Д.Палію. До Першолистопадового Чину залишалось 16 днів. За ці дні Центральний Військовий Комітет і особисто Дмитро Палій провели нелегку військово-організаційну роботу, яка у житті українського народу започаткувала нову революцію [3, 113].

Більшість дослідників вважають, що Військовий комітет, і особливо поручник Володимир Старосольський та підхорунжий Дмитро Палій, відіграли вагомий роль у підготовці Листопадового Чину. Зокрема Д.Палій як організаційний референт Військового Комітету підготував розгорнутий стратегічний план організації взяття влади на всій Східній Галичині. 30 жовтня Д.Палій провів таємну нараду з учнями старших класів гімназій – членами “Пласту”. 80 гімназистів виконували розвідувальні завдання Військового комітету у четвер 31 жовтня 1918 р., а звіти про виконання здавали Д.Палію [9, 113].

Коли на ратушевій вежі Львова пробила четверта година, українські військові сили прийшли в рух. О 7-й годині ранку пролунало: “Львів наш!”. Над міською ратушею замайорів синьо-жовтий прапор [8, 40].

Михайло Гуцуляк згодом зауважить: “Віддаючи справедливість і правду історії, мушу тут ствердити, як наочний свідок вечора 31 жовтня 1918 р., що фактичним конструктором-архітектором Листопадового Чину був ніхто інший, як Дмитро Палій. Я смію ствердити, що якби не він, то хто знає, чи Листопадовий Чин був би відбувся, а якщо так, то чи був би вдався” [3, 98].

Дмитро Палій уважав Листопадовий чин великим, але тимчасовим політичним успіхом галичан. Він визначив причини політичної невдачі (21 – 22 листопада) українців у Львові. На його думку, революція відбулася запізно. У другій половині жовтня з Польського королівства перекинуто до Львова тисячі польських легіонерів і членів різних явних і підпільних військових організацій, які створили кадри для польського повстанського війська, що почало битву за місто. Водночас і

політичний провід галицьких українців зволікав із повстанням, бо сподівався, що австрійський уряд у Відні добровільно передасть владу українцям, згідно з маніфестом цісаря Карла від 16 жовтня 1918 р. На площі св. Юра у Львові представники Національної ради 20 жовтня оголосили своє рішення творити Українську державу. Однак чимало українських політиків бачили її майбутнє в складі австрійської федерації. У зв'язку з цим Паліїв робить невтішний висновок: “Офіційна політика нації спочивала в руках людей австрійської орієнтації” [10, 23]. Цих галицьких послів “австрійської орієнтації” Д.Паліїв критикує у згаданих споминах.

Другу причину поразки Дмитро Паліїв убачав у тому, що через свої великі втрати у минулому легіон УСС був уже ослаблений для створення військового центру української революції в Австрії. “Можна сміливо твердити, – зазначає автор, – що на горі Лисоні й під Потуторами У.С.С. втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли... Листопадовий переворот відбувся без стрілецтва, як організації” [10, 24]. І справді, ешелон УСС прибув із Чернівців до Львова аж 3 – 4 листопада, коли польські бойовики відбили в українців основні стратегічні об'єкти – залізничний вокзал, пошту, леговище. Дмитро Паліїв вважав, що катастрофічного запізнення легіону до Львова можна було уникнути, якщо б стрілецтво діяло самочинно, отже, революційним шляхом [4, 120].

Д.Паліїв робить висновок: “Західноукраїнська Народна Республіка була короткочасним державним об'єднанням, оскільки місцевий політичний провід, який складався головню з інтелігенції, засвідчив невпевненість і нездатність до соборного державотворення в екстремальних умовах війни” [2, 4]. Він наголошує, що Листопадова національно-демократична революція не мала провідника, який повів би за собою народ до завершення того, що почато так блискуче Першого листопада. Президент Євген Петрушевич і частина Національної ради у переломні листопадові дні були фактично поза революцією, у Відні; не пішов із відступаючим урядом ЗУНР наприкінці листопада й прем'єр Кость Левицький; кілька разів мінялися у листопадові дні й командуючі молодих збройних сил. У зв'язку з цим Д.Паліїв зазначає: “За 21 день боїв у Львові було аж трьох

командантів армії. Що це означає? Що за мужем, що став би на чолі революції, шойно шукали... Наведені факти стверджують одну трагічну дійсність: не було на Західній Україні мужа, не було уособлення революції” [10, 24]. Напевно, важко погодитися із такою категоричністю Д.Палієва, але досвідчені тогочасні галицькі політики-посли і справді були не завжди здатні на кардинальні політичні кроки.

Після Листопадового перевороту Дмитро Палієв увійшов до штабу західноукраїнських збройних сил, що у середині листопада трансформувалися у Галицьку армію – одну із кращих європейських армій того часу. Лише після форсування Збруча і договору з армією генерала Денікіна (17 листопада 1919 р.) вона прийняла назву Українська галицька армія (УГА).

Начальна команда Галицької армії (до 8 листопада – Українська генеральна команда) була вищим органом керівництва збройних сил ЗУНР. Вона мала чітко визначену функцію – керувати бойовими діями армії у ході війни. Зрозуміло, що на початку свого існування НКГА мала невелику кількість старшин і спрощену структуру. Крім головного команданта і його заступника – начальника штабу отамана УСС Сеня Горука – до її складу увійшли референти: артилерійський, амуніційний, зв’язку, розвідки, харчування, санітарний, польової жандармерії, самохідний, обозний, поповнень і пресовий. Ці посади обійняли молоді галицькі старшини Іван Рудницький, Василь Панчак, Дмитро Палієв, Петро Бубела та інші [8, 124 – 125].

Як уже зазначалося, Д.Палієв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступив за її злуку з УНР. Тому зрозуміло, що його обрали членом делегації Державного секретаріату, яка у грудні 1918 р. їздила у Фастів на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорією УНР, щоб виділила на команданта Галицької армії досвідченого генерала і начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником штабу Євгеном Мишковським, які обійняли ключові посади в Галицькій армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину він пише “Жмут споминів. За генералами” у “Календарі Червоної Калини на 1935 рік” [11, 40].

Аналізуючи питання про державотворчі можливості Галицької армії, він доходить висновку, що її тимчасові перемоги (Вовчухівська операція, Чортківський наступ) пояснювалися ініціативою кількох вищих старшин та енергією стрілецтва за відсутності теоретичних здібностей і практичного досвіду Начальної команди [11, 40].

Аналізує Д.Паліїв не лише героїчний (осінь 1918 – літо 1919 рр.), але й трагічний етап бойового шляху Галицької армії, коли під тиском переважаючих сил армії польського генерала Ю.Галлера (фактично сил Антанти) вона відступила за Збруч, а невдовзі, охоплена епідемією тифу, підписала договір зі збройними силами “білої” Росії. У статті “На чисту воду”, що була опублікована у львівському “Літописі Червоної Калини” за 1930 р., четар Д.Паліїв як колишній ад’ютант Начального вождя Української галицької армії ген. Мирона Тарнавського намагається проаналізувати суперечливі заходи старшин, щоб вивести УГА “на чисту воду”. Цей “вихід” потрібний був УГА після договору з Добрармією ген. Денікіна, який укладено 17 листопада 1919 р. в Одесі. Автор називає цей договір “дивоглядним”, бо ж уклала його Начальна команда армії, що боролася за самостійність України, зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала [12, 17].

На початку 1919 р. четар (військове звання в УСС та УГА) Дмитро Паліїв перейшов до команди II корпусу Галицької армії. Протягом усієї українсько-польської війни корпус (близько 7 тис. осіб) облягав серпом 15-тисячний гарнізон Львова, у зв’язку з чим отримав назву осадного. Він був сформований у січні 1919 р. на базі бойових груп “Схід”, “Старе Село” і “Наварія”. Його командиром призначено підполковника (з 1 лютого 1919 р. – полковника) Мирона Тарнавського. За плечима цього досвідченого військовика була служба в австрійській армії, російський фронт Першої світової війни, де командував 16-м піхотним полком, служба в Легіоні УСС 1917 р. Як уже згадувалося, його незмінним ад’ютантом був четар УСС Дмитро Паліїв [14, 143].

Власне після невдалого закінчення Чортківської операції влітку 1919 р. диктатор Західної області УНР Євген Петрушевич звільнив генерала О.Грекова зі становища Начального вождя

Галицької армії і призначив на цей пост вольового М.Тарнавського. Цю посаду він обіймав до 5 листопада 1919 р. Упродовж чотирьох місяців Д.Палів як ад'ютант Начального вождя був свідком трагічного відступу Галицької армії та її блискучого серпневого наступу на Київ. Як відомо, 15 липня 1919 р. Директорія УНР і диктатор Євген Петрушевич підписали постанову про влиття Галицької армії до армії УНР. Того ж дня Начальна команда, диктатор і весь уряд ЗО УНР переїхали до Кам'янця-Подільського. Але й це об'єднання не внесло суттєвих змін у загальну військово-стратегічну ситуацію українських армій, які змушені були воювати відразу на кілька фронтів [14, 192].

2 серпня 1919 р. розпочався похід об'єднаних армій із метою звільнення української столиці. У нелегких боях було здобуто Фастів, Білу Церкву. Нарешті, 30 серпня українське військо вибило більшовиків із Києва. Відбулася урочиста зустріч галицького стрілецтва з С.Петлюрою. 31 серпня Добрармія Денікіна розпочала атаку околиць Києва і витіснила українське козацтво зі столиці. Упродовж вересня 1919 р. українська армія протистояла на Поділлі червоноармійським частинам і Добрармії генерала Денікіна. Але у другій половині жовтня галицьке стрілецтво охопила епідемія плямистого тифу. Знесилена Галицька армія тоді розпочала свій трагічний марш на південь України. Лише в середині січня 1920 р. її бригади досягли Бірзули (північ Одеси), де розмістився її штаб. Зрозуміло, що на той час армія мала жалюгідний вигляд [9, 42].

Перемир'я генерала Денікіна з Добрармією у листопаді 1919 р. завершило воєнну історію УГА. Хоча сама армія існувала ще п'ять місяців після перемир'я, вона вже не вела збройної боротьби проти ворогів України. За домовленістю з Прагою, галицькі бригади інтерновано у таборах і робітничих командах Чехословаччини (Йозефів, Німецьке Яблонне, Ліберці, Ужгород, Чоп). Однак Д.Палів вирішив повернутися у рідний край, окупований Польщею [3, 128].

Отже, Д.Палів взяв активну участь у становленні українських військових формувань першої половини ХХ ст. – легіону УСС і Галицької армії. Він був одним із організаторів Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. Визвольні

змагання 1914 – 1920 рр. були для нього не лише військовим вишколом, але стали школою політичної боротьби за незалежність і соборність України.

Література

1. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі / С. Волинець. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 113 с.
2. Гордієнко В. Листопад. Сходження на Голгофу (Історія УГА) / В.Гордієнко // Літопис Червоної Калини. – 1991. – Ч. 1. – С. 4 – 7.
3. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину / М.Гуцуляк. – К. : Либідь, 1993. – 250 с.
4. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців / О.Думін // Дзвін. – 1991. – Ч. 10. – С. 110 – 132.
5. Ковалюк Р. Український студентський рух на західноукраїнських землях XIX – XX ст. / Р.Ковалюк. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
6. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / Кузьма О. – Львів : Б.в., 1931. – 67 с.
7. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва / М.Литвин. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1989. – 230 с.
8. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / М.Литвин. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Інститут Східно-Центральної Європи. – 1998. – 488 с.
9. Макарчук С.А. Українська республіка галичан / С.Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.
10. Паліїв Д. Листопадова революція : з моїх споминів / Д.Паліїв. – Львів : Б.в., 1929. – 25 с.
11. Паліїв Д. Жмут споминів : за генералами / Д.Паліїв // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40 – 44.
12. Паліїв Д. На чисту воду : з моїх споминів / Д.Паліїв // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 14 – 17.
13. Шишка О. Слідами листопадових боїв / О.Шишка. – Львів : Львівська Політехніка, 1993. – 236 с.
14. Якимович Богдан. Збройні сили України : нарис історії / Б.Якимович. – Львів : Просвіта, 1996. – 359 с.